

УДК 37.03(373.3)

ЮЛІЯ ХАЙРУЛЛІНА

м. Миколаїв

polnujstil@mail.ru

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Статтю присвячено вивченню історичних підходів до становлення системи художньо-естетичної освіти на теренах України в контексті розвитку інтегративного підходу у викладанні мистецьких дисциплін. Розглянуто основні концепції поліхудожнього розвитку дітей шкільного віку. Проаналізовано програми дисциплін художньо-естетичного циклу в їх історичному та змістовому значенні для розвитку поліхудожньої освіти в Україні.

Ключові слова: художньо-естетична освіта, інтеграція мистецтв, поліхудожнє виховання, музика, образотворче мистецтво, художня культура.

Сучасний стан художньо-естетичної освіти в є певним віддзеркаленням суспільного розвитку України, яка знаходиться с перехідному стані. Досліджуючи існуючі концепції художньо-естетичного розвитку, освітні програми загальної школи та порівнюючи питому частку «мистецтва» можна дійти висновку про соціальний заказ – стереотип «бажаного» громадянина, котрого готує система загальної освіти. Так, домінування тих, чи інших дисциплін демонструє – кого саме «бажає» отримати держава: солдата, бухгалтера, науковця. Отже, якщо у шкільній програмі знайдено місце і для мистецтва, то є ознакою піклування держави не тільки про свої прагматичні перспективи, але й про стан духовного здоров'я майбутніх громадян.

Перш, ніж зупинитися на сучасній вітчизняній концепції естетичного виховання, слід звернутися до історії становлення загальної мистецької освіти в Україні.

Вже у 20-ті роки починає закладатися теоретико-методологічна основа впровадження мистецьких дисциплін у загальну школу. Питання про викладання, виховний вплив, можливості у справі формування особистості знайшли відбиток в працях П. П. Блонського, Н. Я. Брюсової, Н. К. Крупської, А. В. Луначарського, С. Т. Шацького та ін. Саме у 20-ті роки вперше виникає питання про можливість та необхідність викладання комплексу мистецтв [2].

У 50–60 роки у працях Н. А. Ветлугіної, Л. С. Виготського, Г. В. Лабунської, Б. Т. Лиха-

чова, Д. Б. Кабалевського, Б. М. Теплова, Б. П. Юсова висувуються ідеї різнобічного розвитку творчого потенціалу дітей засобами мистецтва. Починає розвиватися та отримує теоретичне підґрунтя ланка інтегрованого художнього виховання, так, Б. Г. Ананьєв доводить – «...застосування принципу системності в навчанні не можна обмежувати рамками одного предмету, тому, що розвиток мислення дитини здійснюється лише у процесі взаємодії старих і нових знань, знань із різних систем, їх взаємозбагачення, оскільки ключ до загального розвитку це зростання синтезу знань, вмінь та навичок, їх переніс та застосування у різних галузях навчання» [1, 23–25].

У 60-ті роки при президії АПН СРСР створюється Наукова рада з питань естетичного виховання, постанови цієї ради приводять до змін у справі художньо-естетичного розвитку учнів загальноосвітніх закладів. Ось деякі з висновків ради:

- проголосити про всезагальність та необхідність естетичного виховання (залучено не тільки молодшу та середню групу учнів, а також і старшу школу, за рахунок системи позакласних та позашкільних заходів);
- встановити рівновагу у шкільних програмах між наукою та мистецтвом, як між рівноправними засобами світопізнання, та чинниками, що впливають на формування особистості дитини;

У 40–60 роки художньо-естетичний цикл репрезентовано двома предметами: співами та малюванням. Завдання, що висувуються у

програмах мають прикладний характер. Так у галузі «співи», пізніше «музика та співи», головною метою проголошується : «... надати навичок хорового співу у роботі над диханням, звукоутворенням, дикцією, ансамблем та строем, а також основам нотної грамоти» – 1940 р. Пізніше, спрямованість освітніх задач набуває більш культурологічного сенсу: «підняти загальний культурний рівень та розширити музичний кругозір дітей, прищепити дітям зацікавленість та любов до музики». У 1943 році вже розрізняють наступні види діяльності, як : хоровий спів, ознайомлення з музичною літературою, вивчення музичної грамоти та рухи під музику.

Програма початкової школи з малювання (1940 рр. Наркомпрос РСФСР) має головною метою: «...надання вмін та навичок, що необхідні для грамотного відображення оточуючих предметів...», або «виховання активного сприйняття навколишньої дійсності, вміння бачити, спостерігати, передавати свої спостереження у образотворчій формі. Навчання основам образотворчої грамоти, вмінню відтворити простір та об'єм ...». Наукове обґрунтування цьому напрямку було надано у програмі В. С. Кузіна та М. М. Ростовцева [6]. У період 40–60 років дисципліна «малювання» має суто утилітарно-прикладний характер, та сприймається, як первинна політехнічна підготовка учнів. Освоєння школярами «графічної грамоти», техніки зображення оточуючих об'єктів, було проголошено головним завданням впровадження предмету. У 70-ті роки назву предмету «малювання» змінюють на «образотворче мистецтво», але освітні задачі та принципи не зазнають суттєвих змін.

Наступним етапом у справі розвитку мистецької освіти стають 70-ті роки. У цей час радянська педагогіка виходить на новий рівень теоретичного та методичного осмислення проблеми формування особистості дитини. Поступове втілення ідеї гуманізації освіти реалізується у змінах, відносно предметів художньо-естетичного циклу, як до засобу узагальнення культурного спадку народу та органічного поєднання виховання, навчання та розвитку дитини засобами мистецтва.

У 1979 році, в НДІ художнього виховання АПН СРСР було розроблено нову типову

програму з музики. Програму було підготовлено колективом наукових співробітників лабораторії музики та танцю, що спиралися на дослідження В. В. Асаф'єва, Д. Б. Кабалевського, С. Т. та В. Н. Шацьких, Н. А. Гродзенської, О. А. Апраксіної та інших. Головним завданням програми було досягнення комплексності у підході до виховання та навчання учнів. В основу було положено експериментальну програму з музики Д. Б. Кабалевського, в якій поєднання мистецтв здійснюється не за формально-логічним принципом, а згідно емоційно-тематичної спільності. Проблема інтеграції мистецтв при домінуванні музичного мистецтва реалізувалась зокрема у програмі для 5-го класу ЗОШ у темах: «Музика та література», «Музика та образотворче мистецтво». При цьому пропедевтичним етапом до досягнення тем стали «зустрічі» із різними мистецтвами у початковій школі. У «Попередніх зауваженнях» до програми 5-го класу Д. Б. Кабалевський підкреслює «...ети три искусства не только не отделены друг от друга, но и, напротив, связаны многими нитями, и знание одного из них помогает более глубокому восприятию и пониманию остальных...» [4, 12–13].

Експериментальна програма «Музика» виявила себе здатною на практичне застосування, вона мала та має розповсюдження вже понад 25 років, на базі цієї програми були створені похідні регіональні програми з музичного мистецтва, наприклад програма з музики Ростовського, що відрізняється лише розгалуженим регіональним компонентом та ін. Але слід зазначити, що сам Д. Б. Кабалевський був незадоволеним станом викладання музики, а саме тим, що у супереччя появи нової програми, яка мала вивести предмет на якісно новий рівень, технологія втілення її не зазнала певних змін, ще з 40–50-х років. Необхідність подолання розбіжностей між метою – викладання мистецтва засобами мистецтва та способами реалізації, що відповідають як меті, так і специфіці предмету, адекватними природі мистецтва, постала також і перед творчим колективом, що створив програму з іншого предмету художньо-естетичного циклу – «Образотворче мистецтво».

У 1976 році, НДІ художнього виховання АПН СРСР була затверджена програма

«Образотворче мистецтво та художня праця» Б. В. Неменського. Головною метою програми було «...формування у учнів художньої культури, як невід'ємної складової духовної культури» [9]. Форми діяльності учнів відповідали обраним інтегрантам – образотворчому мистецтву, як домінуючому та художній праці, а також були відбиттям існуючих форм художнього мислення: конструктивного, зображального та декоративного. Ідейне кредо Б. В. Неменського може бути цілком віднесено до суті концепції Д. Б. Кабалевського: «...не навьки, ни история искусства являются для нас предметом изучения. Предмет изучения – связи искусства с жизнью человека, социальные, нравственно-эстетические функции искусства в жизни» [9].

Наступним етапом становлення художньо-естетичної освіти та виховання стала концепція поліхудожнього розвитку учнів Б. П. Юсова. У 1990 році в Луганську вийшли рекомендації до розробки комплексних програм з мистецтва для шкільних та позашкільних занять «Взаємодія та інтеграція мистецтв у поліхудожньому розвитку школярів» під загальною редакцією Г. Г. Шевченко та Б. П. Юсова. Співавтори мали за мету створення єдиної системи художнього розвитку учнів загальноосвітньої школи. У цієї праці було започатковано новий термін – «поліхудожнє виховання», що пояснювався, як своєрідна форма залучення учнів до мистецтва. На думку авторів, «поліхудожній підхід» дозволяв надати уявлення про витoki художньої діяльності, отримати навьки сприйняття та посилювати відтворення зразків мистецтва різних видів, на різницю від «монохудожнього» підходу, де навчання будується як система освоєння окремого виду художньої діяльності [11].

Концепція Б. П. Юсова стала прикладом нового підходу до дослідження проблем культурного розвитку особистості. Вона базувалася на вивченні проблеми у школах України та Росії, світових надбаннях у галузі художньо-естетичного виховання та на багатолітніх особистих спостереженнях. Велику цінність, на нашу думку, має розробка основ технології інтегрованого поліхудожнього розвитку учнів у процесі поєднання навчальної, позакласної та факультативної роботи у ЗОШ.

Новим етапом розвитку художньо-естетичної галузі стала навчальна дисципліна «Світова художня культура», програму якої було затверджено Міністерством просвіти РСФСР у 1978 році. Автор програми – Л. М. Предтеченська, загальна редакція Д. Б. Кабалевського. Основою для складання програми була концепція викладання мистецтва у ЗОШ Д. Б. Кабалевського. Перша експериментальна програма з СХК була розрахована на учнів старших класів. Продовжуючи основну ідею концепції Д. Б. Кабалевського – «довести життєвий зв'язок мистецтва з людиною» [8], Л. М. Предтеченська у своїй програмі переносить акцент з музичного мистецтва на взаємозв'язок, генетичну спорідненість видів мистецтва взагалі, та на дослідження взаємовпливу історичних особливостей, суспільного руху та розвитку художньої культури, як продукту духовної життєдіяльності цивілізації. Провідним принципом побудування програми є інтеграція – «...курс СХК передбачає комплексне та синхронне вивчення вітчизняної та зарубіжної культури та різні види мистецтва: література, образотворче мистецтво, музика, кіномистецтво» [8]. Слід зазначити, що велике розповсюдження та підтримку цієї дисципліни було отримано на Україні.

У 1990 році було затверджено програму з СХК автора О. П. Щолокової, орієнтовану на весь шкільний період (1–11 класи). Метою створення програми для молодшої школи було прагнення до цілісного охоплення, формування спадкоємності, наступності у залученні до мистецтва усіх вікових шкільних категорій школярства. Пропедевтичне підґрунтя створював блок молодшої школи, де надається інформація, що має реалізувати себе згодом. Різноманітні форми діяльності – слухання музики, малювання, декоративне виробництво дозволяють відтворити сферу синкретичного художньо-естетичного існування дитини [10].

Наступним етапом у справі становлення естетичної освіти в Україні стала програма «Мистецтво», затверджена у 2002 році. Пропонування координації двох головних естетичних дисциплін єдиною програмою, що має забезпечити формування основ цілісної

художньої картини світу та розширенню художнього обрію дитини стало головною смислотворюючою та формобудуючою рисою даної програми. Авторський колектив (Л. Масол, О. Белкіна, В. Рагозіна та ін.) визначили наступні завдання:

- освітні – засвоєння початкових мистецьких знань, уявлень та понять про елементи мов мистецтва.
- виховні – виховання естетичного ставлення до дійсності, світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій, виховання художнього смаку, особистісного ставлення до мистецтва, потреби до художньо-творчого самовдосконалення.
- завдання розвитку – розвинення художніх та загальних здібностей, стимулювання художньо-образного мислення, уяви та інтуїції, формування універсальних якостей творчої особистості.

Головною ознакою програми було виділення двох домінантних ліній, які поєднуються у поліцентричної інтеграції на основах рівнозначності для розв'язання світоглядних питань. Ідейна спорідненість різних видів мистецтва зумовлює єдину тематичну структуру програми «Мистецтво», логіку поєднання навчально-художнього матеріалу в цілісні блоки – серії занять. Засвоєння мистецьких знань не самоціль курсу, а технологічний засіб «вивчення мови», який дозволить згодом розуміти загальний зміст творів мистецтва.

Останнім часом створена вітчизняна концепція загальної мистецької освіти, яка була розроблена відповідно до Закону України «Про загальну та середню освіту». Методологічним підґрунтям цієї концепції є загальні положення про 12-ти річну школу («Концепція загальної середньої освіти»), які виходять з Національної доктрини розвитку освіти в Україні. Автор концепції – Л. М. Масол. Головною метою мистецької освіти автор вважає виховання в учнях ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, розвиток художньої свідомості та компетентності, здатності до самореалізації.

Сучасний державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти містить нову галузь – «Мистецтво», яка базується на загальній концепції мистецької освіти, що була розглянута вище. Структуру галузі складають дисципліни естетичного циклу, що

формують інваріатну (обов'язкову для вивчення всіма учнями), та варіативну (дисципліни, які вивчаються за вибором міської, шкільної адміністрації, або бажанням учнів, факультативно). Серед предметів галузі: – «Музичне мистецтво» (1–8 класи), «Образотворче мистецтво» (1–7 класи), «Художня культура» (9–11 класи).

На думку Л. Масол принцип «поліцентричної інтеграції» реалізується у викладанні курсу «Мистецтво» (1–8 клас), який є синтетичним поєднанням музичного та образотворчого мистецтва на засадах «загальної духовно-світоглядної орієнтації, та збагачується елементами синтетичних мистецтв – хореографії, театру, кіно» [7, 53]. Принцип безперервності мистецької освіти пропонується реалізувати за рахунок розширення варіативної складової, особливо у середніх та старших класах.

Якщо звернутися до державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, то ми маємо зазначити, що головні види діяльності на уроках естетичного циклу не зазнали суттєвих змін – сприйняття та оцінювання добутоків вітчизняної та світової мистецької спадщини, оволодіння специфічними мистецькими знаннями та навичками, але на першому місці постає вміння інтерпретувати художньо – образний зміст твору мистецтва, визначення взаємозв'язків із життям, та проведення синестезійних аналогій між добутками різних видів мистецтва [3, 29].

Отже, динаміка загальної мистецької освіти у ХХ сторіччі має спрямування від суто академічного навчання окремим видам мистецтва (як передбачалося, наприклад у програмі з малювання В. С. Кузіна), подальший розвиток галузі призводить до поступового звернення в бік культурологізації, що проявили себе у відмові від суто професійного підходу до викладання. З'являються програми, зміст яких дозволяє говорити про використання явища інтеграції мистецьких дисциплін («Музика» Д. Б. Кабалевського, «Образотворче мистецтво та художня праця» Б. М. Неменського). Ідейне підґрунтя для закладання основ комплексного художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл утворюють концепції «поліхудожнього розвитку» Б. П. Юсова,

«культуротворчої школи» А. П. Валіцької, «школи діалогу культур» В. С. Біблера. Вищим проявом ідеї інтеграції в мистецькій освіті стає поява освітньої дисципліни «Світова художня культура» (автор Л. М. Предтеченська), змістом якої є комплексне та синхронне вивчення творів різних видів мистецтва. Впровадження даної дисципліни на теренах України поступово впливає на структуру художньо-естетичної галузі взагалі. Затвердження останнього Державного стандарту визначає новий етап впровадження полі художньої інтеграції як методологічної засади. Згідно означеного стандарту у шкільний компонент увійшли предмети, які побудовані за інтегративним принципом – курс «Мистецтво» (1–8 класи), та курс «Художня культура» (9–11 класи).

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О преемственности обучения / Б. Г. Ананьев // Советская педагогика. — 1953. — № 2. — С. 23–35.
2. Глебов И. Организация преподавания музыки в общеобразовательной школе / И. Глебов, Б. В. Асафьев // Вопросы музыки в школе / под ред. И. Глебова. — Л., 1926.
3. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. Спецвипуск. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. — 1–2, січень 2004. — С. 29.
4. Кабалевский Д. Б. Основные принципы и методы экспериментальной программы по музыке для общеобразовательных школ / Д. Б. Кабалевский. — М., 1977.
5. Когда все искусства вместе... Полихудожественное развитие учащихся различных возрастных групп : пособие для учителя / Б. П. Юсов, Т. И. Сухова, Л. Г. Савенкова ; под. общ. ред. Б. П. Юсова. — М., 1995.
6. Кузин В. С. Изобразительное искусство : книга для учителя / В. С. Кузин. — 2-е изд., — М. : Дрофа, 2007. — 172 с.
7. Масол Л. М. Концепція загальної мистецької освіти / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. — 2004. — № 1.
8. Мировая художественная культура: программа экспериментальных курсов для общеобразовательной школы / сост. Л. М. Предтеченская. — Л., 1983.
9. Неменский Б. М. Мудрость красоты / Б. М. Неменский. — М., 1981.
10. Світова художня культура: програма для шкіл різних типів (1–11 класи) / упорядн. О. П. Щолокова. — К., 1997.
11. Школа диалога культур // Сов. педагогика. — 1988. — № 11. — С. 29–34.

JULIA KHAI RULLINA

Mykolaiv

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT AN INTEGRATIVE APPROACH OF THE ART EDUCATION

The article is devoted to the study of historical approaches of the establishment the system of aesthetic education in Ukraine in the context of the development of an integrative approach of an art education. It describes the main concepts of the school-age children's poly-art development. Analyzed the programs of an aesthetic disciplines in their historical and conceptual significance for the development of poly-art education in Ukraine.

Key words: arts education, arts integration, poly-art education, music, fine art.

ЮЛИЯ ХАЙРУЛЛИНА

г. Николаев

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В ПРЕПОДАВАНИИ ИСКУССТВА В ШКОЛЕ

Статья посвящена изучению исторических подходов к становлению системы художественно-эстетического образования в Украине в контексте развития интегративного подхода в преподавании искусства в школе. Рассмотрены основные концепции полихудожественного развития. Проанализированы программы дисциплин художественно-эстетического цикла в их историческом и смысловом значении для развития полихудожественного образования в Украине.

Ключевые слова: художественно-эстетическое образование, интеграция искусств, полихудожественное воспитание, музыка, изобразительное искусство, художественная культура.

Стаття надійшла до редколегії 04.05.2016